

OFRIT SHAPIRA-BERMAN

Psychoanalysis and Maternal Absence:
From the Traumatic to Faith and Trust

London and New York: Routledge, 2022, pp. 156.

ליאת פרי לרר¹

עשי קירבה בליבי
אמא
שלא אצטרך אחר כך
חיים שלמים
לחפש אותה
בלב של אחרים,
עשי בי קירבה שלמה
אמא
שלא אלמד בטעות
שמגיעים לי רק פירורי אהבה
ושנים ארוכות
אהלך מפירור לפירור,
רעבה כל כך להרגיש
ושבעה כל כך מלא להצליח,
עשי קירבה בחום גופי
שאדע אחר כך
כל ימיי
לחבק חזק
בלי רווחים של פחד,
שאדע
כל חיי
שאני ראויה
כל כך ראויה
(רחלי ראובן)

אפתח בגילוי נאות – המפגש שלי עם עפרית שפירא-ברמן היה 'אהבה ממבט ראשון' בתחילת הכשרתי כעמיתה במכון תל-אביב לפסיכואנליזה בת זמננו. משם העמיק הקשר בינינו והיום היא אחת ממנחות הדוקטורט שלי. לצד זאת, קריאת ספרה של שפירא ברמן מתרחשת מנקודות מבט מרובות שלי כמטפלת, כמטופלת, כבת, כאמא וכאשה שעסוקה בחווית האמהות ובהשפעותיה על התפתחות נפש האדם. שפירא-ברמן היא פסיכואנליטיקאית במכון תל-אביב לפסיכואנליזה בת זמננו ופרופסור באוניברסיטה העברית בירושלים. בספרה "פסיכואנליזה והיעדר אימהי: מהטראומטי לאמונה ולאמון", היא מפתחת את רעיונותיה הפסיכואנליטיים העכשוויים בקולה הרהוט והמדויק באשר לחווית ההיעדר

1 שוהם.

liatp1100@gmail.com

האמהי והשלכותיו הנפשיות והסומטיות על מערכת היחסים בין הפרט עם גופו, עם עולמו הפנימי ויחסיו הבין-אישיים. בשער הכניסה לספר אנו נחשפים לרעיון המקורי אודות האמהות כמבנה נפשי בסיסי ומכריע שלא תמיד מוגדר, אולם משפיע באופן קרדינלי על התפתחות הנפש ברבדים השונים של החושים, הרגשות והתחושות. לדבריה "אמא היא לרוב החוויה הקונקרטית והפיזית ביותר שחוונו, אבל היא גם מופשטת, רעיון, אתוס, מיתוס" (עמ' 2).

המחברת חוקרת את הרישום הטראומטי של היעדר אמהי, ומציעה חיבור בין היעדר זה לבין מושגים של אמון, אמונה ותקווה. היא מצביעה על איכות הנוכחות וההיעדרות של האם כגורם משפיע על תחושת הביטחון והמוגנות בעולם, האמון באחרים ובעצמנו, שמקרינה על יכולת הילד להרגיש בטוח ומוגן בעולם ובה-בעת גם קובע את מידת האמון שיהיה לו באחרים ובעצמו. זאת, בדומה לטענתו של אייגן (1) בספרו "קשרים חבולים", המצביע על חשיבות האם בעיכול והכלת צרכיו ודחפיו הראשוניים של התינוק כמקור לכינון תקשורת רגשית ראשונית. כישלון הזולת עלול להמית את הנטייה המולדת של התינוק לקשר ולסתום את הגולל על חיפוש קשר מזין ועל מגע רגשי. כלומר, הזולת אמון על הנעת אמון ואמונה בהיתכנות קשר אנושי וביסוס האמונה בחיי הרגש של התינוק. שפירא-ברמן מסמנת 'אזהרת טריגר', בהקדמה לספרה, אודות מורכבות התפקיד האמהי וגורסת כי אמהות זוכות להערכה ולביקורת כמעט במידה שווה באשר לתפקיד זה. היא מדגישה שהספר נכתב מנקודת מבטו של הילד-כמבוגר. אמנות הכתיבה של הספר רוקמת קשרים-חושים בחיי הנפש ויוצרת, במיומנות טכנית ויכולת וירטואוזית, 'יצירה אסתטית רב-מימדית. כתיבתה של שפירא-ברמן נעה מהתיאוריה לקליניקה ובחזרה בזיקה לתיאוריות אנליטיות שבתשתיתן גישת יחסי אובייקט. התיאורטיקנים שמקבלים מקום כבוד בספרה הם וינקוט, ביון, פיירברן, ואוגדן.

לספר שבעה פרקים: שני הפרקים הראשונים דנים בהשלכות הגדילה השונות במערך הקהילתי הייחודי של הקיבוץ. בפרק השלישי היא חוקרת מחדש את תסביך אדיפוס על רקע השינויים במבנים המשפחתיים המודרניים. בשלושת הפרקים הבאים היא מפגישה אותנו עם אופניות הגנתיות של הנפש והסומה להיעדר אמהי. בפרק האחרון היא בוחנת את הדינמיקה המתקיימת בין אמון, אמונה ותקווה בתהליך הפסיכואנליטי וביחסים האנליטיים. הפרקים מכילים תיאורי מקרה שדרכם היא רוקמת את מחשבותיה למודל תיאורטי-קליני אנליטי, המציע אופן עבודה באזורי ההיעדר האמהי.

החלל שנפער בנפשן

שם הפרק הראשון "אמא משלה" טומן בחובו את הכמיהה האנושית הראשיתית שלנו, הצורך באמא ייחודית משלנו להתהוות חווית השייכות. שפירא-ברמן חוקרת את התפתחות

גם באנליזה של רונה בכל רגע נתון עמדה הנטישה להתרחש ורונה היתה בתחושת סכנה להישאר לבד, באימה לאסון שיתרחש, ל"כוכב שביט שיפגע בה". השאלה שעלתה לאורך האנליזה שלה "מה מחבר בינינו?" עם "מה היה קורה אם הייתי נופלת על אנליטיקאית אחרת?". תחושה זאת היתה עדות להיעדר חווית הייחודיות והמיוחדות של אחדות אמהית פרטיקולרית שנגזלה ממנה. רונה הרגישה לגמרי לבד, לא חשובה לאף אחד בעולם. תחושת מוות נפשי היתה עבורה דרך להגן על עצמה מפני מוות פיזי ממשי. הבדידות המצטברת הקרינה על דימויה העצמי הקשה, תולדת שלילת האינטימיות והתפעמות מצד אמה משלה. חוויות ראשוניות אלו דרשו משפירא-ברמן רגישות וקשיבות לדקויות ייחודיות לחוויות היעדר ולאופן בו הן באות לידי ביטוי בהעברה ובהעברה-נגדית. היא נדרשה לשהות ולשאת בתוכה את התנועה הקיצונית בין חוסר קיומה לצורך אינטנסיבי בקיומה האוטנטי והאישי, ותיארה כיצד עבודה עם מטופלים כאלה מאפשרת הזדמנות להבנה טובה יותר בנוגע להשפעות ארוכות הטווח של סביבה אחידה על הנפש.

"מֵאֵין אִמָּא לֵאמָא שֶׁל כּוֹלֵם"

פרק שני מתעסק בבחירה המקצועית של נשים שגדלו במערכת הקיבוצית במקצוע הפסיכותרפיה, ומבוסס על עבודת התזה של מיכל ולדמן בהנחיית שפירא-ברמן ועל עבודתה הקלינית עם בוגרי ובוגרות לינה משותפת שמתארת נארטיבים המתהווים ומתגלים בשדה הבין-אישי, ונחשפים קשרים מגוונים בין חווית הילדות שלהן בקיבוץ לתהליכי התפתחות העצמי המקצועי. נשים אלו מדברות את שפת האם שנעדרה בילדותן והופכות, במקרים רבים, לֵאֵם שלא היתה להן בילדותן. נדמה כי חווית האיחוי והתיקון מהווה היבט מרכזי בבחירתן במקצוע הטיפול. חווית הבדידות העמוקה, האמון והביטחון שנגזלו מהן בילדותן בחברה הקיבוצית מוצאת מענה ביכולתן להציע קשר אינטימי, שבו הן שוהות עם הזולת בבדידותן, ייסוריו וכאביו. זוהי חווית תיקון לזולת ולעצמן בִּזְמַנִּית, וצמיחה פסיכולוגית מתמשכת, גם למטופל וגם להן.

היא מדגימה בציטוטים את חווית ההיעדרות האמהית "נתנו אותנו כל כך קטנים, לא מוכנים בכלל להיפרד מאמהותינו. הם לא איפשרו לנו את אותם רגעי חסד, החוויה החשובה ביותר של התקשרות לאם. זה משהו שלעולם לא יכול לחוות מחדש, בהמשך החיים. זה הפך למרחק שמעולם לא הצלחתי לבנות עליו גשר. פער שלא ניתן היה לתקן. זה כאילו חלקים נמחקו מהעולם הפנימי שלי, או יותר נכון הם מעולם לא הוקמו ואבדו לנצח. המקומות האלה בתוכי הם מקומות של בדידות עמוקה. יש מקום ריק בתוכי, ולעולם אי אפשר לגעת בו. היום אני מרגישה כל כך הרבה כאב בגלל המרחק הזה והתחושה היא של נטישה ובדידות נוראית" (עמ' 36).

החיבור לפסיכואנליזה נערך באמצעות תיאוריות פסיכואנליטיות שתופסות את הבחירה המקצועית של האדם כדרך אפשרית להביע משאלות מודעות ולא-מודעות. חוויות

נפש התינוק בהקשר לאמהות כמבנה בסיסי באמצעות שלושה צירים: ביולוגיה וסביבה; אחדות ואחרות; וציר פסיכולוגי ופוליטי. בעקבות רעיונותיו של וינקוט על היחסים הייחודיים בין תינוק לֵאֵם ועיסוקו בפסיכו-סומה וכתבתו של ביון על תפקידה המכריע של האם בבריאות הנפשית של תינוקה ובתלות ההדדית אֵם-תינוק בהמשגתו של המיכל-מוכל, היא מציעה שהאינטראקציות בין "פסיכה" ל"סומה" אינן רק תוך-נפשיות אלא גם בין-אישיות, והאחדותיות של הפסיכה והסומה תלויה בשניהם. היא מצביעה על הדרך הייחודית של כל אֵם ביולוגית לטפל בתינוקה ועל משמעות ייחודיות זו לרווחתו הנפשית של התינוק. בציר האחדות והאחרות היא מבססת את תפישתה על התיאוריה של פיירבן בהתפתחות הנפשית ורואה בה תיאוריה של טראומה, המפגישה עם מגבלות אהבת האם, ומצביעה על המחלוקת הקיימת בחשיבות מידת ההשפעה של האם מבחינת איכות וכמות הזמן שהיא מבלה עם תינוקה. לדבריה, מחלוקות אלו אינן רק פסיכולוגיות, כי אֵם גם פוליטיות ונוגעות להכרה בסובייקטיביות של האם מול היותה אובייקט אֵמָה ללא תחליף, במיוחד בראשית החיים. שפירא-ברמן בוחרת לבחון מחדש את המבנה האֵמָה הבסיסי בנפש התינוק דרך מטופלים בוגרים שגדלו במערכת הייחודית של הקיבוץ. למרות שהם מייצגים, לדעתה, מקרה קיצון, נראה כי דרכם ניתן ללמוד על היעדר המבנה האֵמָה שנוצר בשל החסך בייחודיות הטיפול האֵמָה של האם הביולוגית והקרע שנוצר בין אחדות לאחרות.

המחברת מדגימה באנליזות של רחל ורונה את הרישום הטראומתי של ההיעדר, שסדק את תחושת האמון והביטחון הבסיסית עם הזולת, ותחושת הבדידות העמוקה והיות לבד בעולם, "להרגיש כמו זרים ואורחים בעולם" (עמ' 25). אנליזות אלו פורשות יחסי אובייקט טראומטיים שבהם מתערבבים המרכיבים של תקווה לחיים, אימה וייאוש – התקשרות לא בטוחה, חוסר עקביות וחוסר יציבות בקשר הראשוני.

התפישה הקיבוצית הטילה את גידול הילדים על החברה, עד כי תינוקות בני יומם הוכנסו לבתי ילדים והמטפלות היו הגורם המרכזי והסמכות בענייני חינוך. ההורים היו סוכני סוציאליזציה משניים והמגע עימם היה בשעות קצובות (2). טיפול בידי ריבוי מטפלות כתחליף לטיפול אֵמָה ייחודי שלל מהילדים את חווית האחדות הפרטיקולרית בין האם לתינוק.

כך למשל, בקשר עם רחל בלטה חווית הפיצול בין "אין אובייקט" ל"אף פעם לא מספיק אובייקט" – מחד, חוסר ציפייה מהאנליטיקאית לדבר, ומאידך, לא מספיק ממנה אף פעם. הרווח בין הפגישות היה בלתי נסבל והתרחשה התמוטטות תוך-נפשית ובין-אישית כהיעדר מוחלט של קשר רגשי פנימי וחיצוני כאחד. המסגרת התנהלה באופן מסודר ועקבי ובאותה נשימה ניכרו קושי באמון ובאפשרות לקיים יחסים ייחודיים אישיים ואוטנטיים.

האדיפלי, הוא סטטוס־קו אבולוציוני, ולמרות השינויים בגורמות החברתיות־תרבותיות, ייקח זמן רב לשינויים נפשיים. יחסי אובייקט טריאדיים ראשוניים של הילד נוצרים בין שני אנשים – ילד ואם. האם אחראית להכיל את ה'שלישי' וה'אחרות' שבתוכה, עד שהילד מסוגל לפגוש בו. כישלון האם להחזיק וליצור את ה'אחר' בנפשה עלול להקשות על הילד לעשות כך (3).

לעתים מדובר בקושי בין־דורי להכיל 'שלישי'/'אחר'/'אב, כמו אצל רובין ובלה. תפקיד האנליזה לאפשר את תהליך האבל באופן שיאפשר למטופלת להכיל את תהליך האבל של הילד, כדי למנוע סכנה להעברה בין־דורית של מחיקת ה'שלישי' כ'אחר'. שפירא־ברמן מבקשת להבחין בין הסוציולוגיה לפסיכולוגיה בהקשר לתסביך האדיפלי על שלל צורותיו.

"גראונד זירו – המקום של אמא"

בפרק הרביעי מציגה שפירא־ברמן רעיון חדשני לפתרון נפשי של הפרט מול אובדן טראומתי – של יצירת חיים הזויים שבהם סובייקט ואובייקט ממשיכים לחיות ביחד. כדי לחדד את הייחודיות של מנגנון התמודדות זה, היא משתמשת ברעיונות הנוגעים ל'אבל' ול'אובדן טראומתי' בחשיבתם של פרויד, קליין, וינקוט ופייברן. הם מתייחסים למצבים שבהם אדם עלול למצוא את אובדן האובייקט כבלתי נסבל באופן שמחייב אותו להכחישו בהגנות נפשיות שונות.

בשונה מהסובייקט של פרויד, המגיב לאובדן אובייקט בזעם ובנסיגה נרקיססטית, או לסובייקט של גרין המזדהה עם היעדרות האם המתה בדמות "חורים נפשיים", היא מציעה סובייקט שרוצה לחיות. עם זאת, הסובייקט שלה מאמין שהקיום שלו ושל האובייקט אינם ניתנים להפרדה – האובייקט ימות ללא הסובייקט, והסובייקט ימות ללא האובייקט. לפיכך, היאחזות באובייקט משקפת את ניסיונו הנואש של הסובייקט לשמור על חייו ועל חיי האובייקט.

בעבודתה עם ג'ין מודגם מנגנון התמודדות זה של נסיגה מהמציאות החיצונית, כדי לשמור על אחדות עם האובייקט האבוד. לג'ין היתה מעט הבנה או קשר עם העולם הפנימי או הממשי, ושפירא־ברמן מצאה עצמה תופסת תפקיד פעיל במשך זמן רב יותר ביחס לאנליזות אחרות. היא נדרשה לשמור על ערנותה וחיותה כל הזמן, והיתה לכך משמעות. ג'ין לא יכלה לשאת כל רווח ביניהן מאחר שסיכן את הקיום של זו ו/או זו. ג'ין חיה את המוות, המוות תמיד קרה לה, זהו ה"גראונד זירו", "המקום של אמא", שבו שמרה על האם "לא־מתה" וקרובה.

אובדן העצמי של ג'ין היה מנגנון התמודדות של הכחשת מות האם. לחיות פירושו לנטוש את האובייקט האבוד. בפרק זה שפירא־ברמן מתארת enactment שבו נדרמה קלות וחלמה על 'אָמָה', מה שאיפשר להיות במגע עם האשמה והחרדה של ג'ין, מול הפנטזיה הלא־מודעת שלה של 'רצח האם'. רגע מכונן זה איפשר לזוג האנליטי לעבד את ההבחנה בין יחסים עם אובייקט

הילדות של הנשים תוארו בתנועת מטולטלת בין חופש, הרפתקה להפקרות, נטישה, ניכור, בדידות, אימה וחוסר אונים. התנסויות מוקדמות אלו תבעו מהנשים התמודדות אינטנסיבית יום־יומית ודרשו כוחות רבים לסייע לתחושת ביטחון, רציפות ויציבות בתוך בדידות עמוקה ותחושות כאב. שפירא־ברמן וולדמן טוענות כי במקרים רבים עשויה הבחירה במקצוע הטיפולי להיות ביטוי נוסף לאסטרטגיות התמודדות שהתגבשו בילדות המוקדמת. שילוב בין אינטימיות לבדידות, מרחק לקירבה מוגבלת בזמן מהדהדים את חווית הגדילה בחברה הקיבוצית והלינה המשותפת.

הפרק הבא עוסק במבנה בסיסי נוסף של הנפש – משולש, הנוצר מתוקף היחסים הדדיים עם מבנה נפשו של האמהות ויכולתן לשאת 'שלישי' כ'אחר' ביחסים אינטימיים. הפרק עוסק בשאלה אפיסטמולוגית בנוגע ליכולת האדם להכרה הדדית ביחסים אינטימיים, בהקשר המבנה הסימבולי הראשוני של הסדר החברתי, של המארג הלא־מודע של יחסים בין־אישיים – תסביך אדיפוס.

אדיפוס בהקשר המבנה המשפחתי העכשווי

בפרק השלישי עורכת שפירא־ברמן דה־קונסטרוקציה לרעיון של תסביך אדיפוס מראשית הפסיכואנליזה עד ימינו. נוכח השינויים החברתיים וההתקדמות הרפואית, קיים מיגוון תצורות זוגיות והוריות, ובתמורות חברתיות אלו אנו מחויבים, לטענתה, לבחון מחדש כמה מהיבטי התסביך האדיפלי. האם המבנה האדיפלי, הכולל שני הורים ממיינס שונים, מגולם בפסיכו־סומה של האדם? כיצד מקרינים תהליכים חברתיים אלה על המודל האדיפלי? האם יש חשיבות למגדר של דמות האב? כיצד מושפעת תפיסת ה'אחרות' של ילד הגדל במשפחה חד־הורית? או כוז שבה שני ההורים בני/בנות אותו מגדר? ומה עשוי להשפיע על אדם להרות ילד "חסר אב" או "ללא אם"? בהקשר לשאלות אלו היא מעלה השערה וחשש באשר לקנוניה לא־מודעת של האם והילד של פנטזיית "הרג האב" שעלולה לצמצם את האפשרות לנוע בין הסימבולי לממשי. היא מדגימה את רעיונותיה בשני תיאורי המקרה של רובין ובלה, תוך שימוש במושגים של 'אינדיווידואליות', 'אחרות' ו'אאוטסיידריות'. תיאורי המקרה מביאים נשים שהחליטו להפוך לאמהות חד־הוריות בתרומת זרע. בחירה שעוררה בהן רגשות "בושה" ו"אשמה" מאחר שלפי תפישתן, בחירתן באה מחוסר יכולתן להקים משפחה הטרוסקסואלית "נורמטיבית". בבחירה זאת רובין ובלה היו צריכות לעבור דרך החוויה ה'אינדיווידואלית' שלהן להיות "שונה".

המחברת נשענת על המודל האדיפלי הקליינאני, המדגיש את הצורך לשלב 'שנאה' ו'בושה' כפתרון למאבק האדיפלי, המאפשר לשאת הבדלים ומקריין על חווית הדרה והכללה בחיי הנפש. ניסיונה של שפירא־ברמן עם בלה ורובין ומטופלות נוספות הוביל אותה למחשבה שהרעיון של אב זכר, במצב

חי לאובייקט מת שחי רק בעולמה הפנימי. מערכת היחסים האנליטית הקרובה והתסכולים שעובדו בקשר, איפשרו לג'יין לצאת מקיום של "ההקפאה העמוקה" ולהתאבל על האם המתה. בפרקים החמישי והשישי שפירא ברמן מדגימה את הבנתה הייחודית אודות תסמינים סומטיים כאופן סיפורה של "חויה שלא-נחשבה" (בולאס) ו"חויה לא-מנוסחת" (דונל סטרן).

"שיחה בין הגוף לנפש"

בפרק החמישי מציעה שפירא ברמן את תפישתה כי תסמינים סומטיים מהווים דרך לספר סיפור שקפא בזמן כ"חלומות פיזיים". תוך הישענות על חשיבתו של וינקוט על הפסיכה-סומה וחשיבתו של ביון על מרכיבי בטא ואלפא, על ה"חלומות שלא נחלמו" ו"חלומות קטועים" של אוגדן, היא מציעה שתסמינים סומטיים עשויים להיות "שפתם" של מטופלים, שיחסי האובייקט הראשוניים שלהם הם טראומטיים, כאשר היעדר אמהי נרשם בגוף באופן המחייב ביטוי פרימיטיבי. היא אינה מתייחסת למצבים פרימיטיביים אלה כאל "בעיה" שצריכה להיפתר, אלא כסיפורים אודות החוויה הרגשית העמוקה ביותר. בהישענות על וינקוט וביון באשר ל"אמת" הרגשית המוחזקת בספרה הגופנית, היא כותבת כי "אמת" ראשונית-גולמית זו, הרשומה בגוף, יכולה להפוך ל"אמת" נפשית בתהליך של "טרנספורמציה" הדורשת החזקה, הכלה, חלימה (כלומר וינקוט, ביון ואוגדן) של (אדם) אחר (אם/אנליטיקאי). ללא שינוי זה, ה"אמת" הראשונית-גולמית עשויה להישאר פיזית. תהליך כזה יכול לתורם לגילוי ולהתפתחות "עצמי" קוהרנטי וחי יותר, שיכול לחוות את התחושות החושניות והרגשיות שלו בצורה חיה ומלאה יותר.

היא מתארת קטעים משתי אנליזות של גברת T וגברת O, שבאמצעותן היא מראה כיצד עשוי תסמין סומטי לבטא התקדמות בטיפול – כאשר חומר קפוא נפשית מושב למעמקי הלא-מודע באמצעות התסמין הסומטי, וכך יכול להיות נגיש שוב לתהליכי חלימה ועבודה פסיכולוגית של הלא-מודע. ניתן גם להתייחס לתסמין הסומטי כביטוי לחלק דיסוציאטיבי בנפש האדם, ככאבי פנטום (4).

להאזין למוזיקת הגוף הכחוש

בפרק השישי שפירא-ברמן חוקרת את סיפורו של קפקא "אמן הצום" בהקשר התיאוריה הוויניקוטיאנית של הפסיכה-סומה, תוך שהיא מחדדת את הבנתה לרעיונותיו, לפיהם הסימפטום הסומטי הוא דרך המטופל להציג משהו שעדיין לא התהווה כ"מידע נפשי", והרעיון המהפכני שלה – כי ה"מחלה" מקדמת בריאות נפשית.

"אמן הצום" נאבק בשני צרכים אנושיים – הצורך במזון והצורך להכרה על-ידי אחר. היא משתמשת בתיאוריה של וויניקוט על הפסיכה-סומה ויחסי אס-תינוק ומחברת זאת לרעיון של תסמינים סומטיים כ"חלומות גופניים", ועוסקת

בהאזנה ואחריות המאזין, והגבול בין 'עדות' להשתתפות פעילה'. שאלת ה'עדות' והשתתפות פעילה' מעניינת במיוחד בהקשר לתפקיד האנליטיקאי הקלאסי ושלוש הכללים של אנונימיות, נייטרליות והתנזרות. היא מתארת אזורי שבהם אנו כמטופלים נקראים למעשה 'לא אנליטי' לשמירת חיי המטופל. על רקע זה הרהרתי בכל הפעולות ה'לא אנליטיות' שלי בעבודתי הקלינית עם מטופלות, שגופן היה ועדיין מהווה זירת הפשע שבוצע בהן – נשים וגברים שנפגעו מינית בילדות – ועל חשיבות פעולות אלו לחייהן בקבלתן אחר שומע ומאזין כ'עד משתתף' לסיפורי גופן. הגוף הופך להיות מדיום ליחסי תקשורת והוא משמעותי למטופל בגילוי הכאב של האנליטיקאי. סצנת הסיום המצמררת ומותו של "אמן הצום" בידי המשגיח שמשמש כעד משתתף, נוכח הצהרתו כי 'הרעבתו העצמית' איננה מסיבות אידיאולוגיות, אלא כי לא מצא שום אוכל מספיק טוב לו, מחדדת את שאלת התפקיד של האנליטיקאי כ'עד משתתף' באזורי היעדר אמהי.

את החיבור לקליניקה עושה שפירא-ברמן בתיאור קטעים מהאנליזה של שרון שהתחילה בהרעבה עצמית. בהתעקשותה מול הסימפטום האנורקטי מציבה שפירא-ברמן ב"enactment" אולטימטום להמשך האנליזה, כביטוי אישי ואוטנטי שבו היא נעה לעמדת 'עדה משתתפת', וכותבת: "הסומה (והרעבה עצמית) של שרון, כמו גם של אמן הרעב, שימשו להם כתחליף פרימיטיבי לאחר חיצוני, תוך שמירה על האחר כ"קהל" בלבד לסומטיזציה המופעלת שלהם. יש עולם של חוויות שמתרחשות בין המטופל לבין הסימפטום הסומטי שלו, ואם נצליח להקשיב היטב ולא להפריע, יותר מדי או מוקדם מדי, נגלה (חלק מ) ה'מוזיקה' המרוכזת בגוף של חייו המוקדמים של המטופל" (עמ' 126).

"פונקציה אלפא של אמונה"

"אולי אפשר לומר שאין דבר כזה מטופל מלבד האמונה של האנליטיקאי. היכולת של האנליטיקאי להאמין באפשרויות של המטופל מחזיקה בתוכה את המתח הדיאלקטי בין oneness (אמונה) ל-two-ness (אמון) ופועלת כ"פונקציה אלפא של אמונה", עד שמטופל חסר האמונה יכול להפנים את האמונה של האנליטיקאי (עמ' 148)". מילים אלו חותמות את הפרק האחרון ואת ספרה של שפירא-ברמן שבו היא מציגה את תפישתה שגם אמון (Trust) וגם אמונה (Faith) הם אבני יסוד משמעותיות לצמיחה נפשית וליכולת המימוש העצמי בחיי האדם, וטוענת שאמון ואמונה הולכים לרוב ביחד, אולם לכל אחד מהם יש תפקיד אחר והם משלימים אחד את השנייה.

הצעתה החדשנית מקשרת מונחים אלה ליכולת המטופלים להשתמש בטיפול. היא סוקרת בכתבתה את ההיסטוריה הפסיכואנליטית בנוגע למושג אמונה וגלגוליה, ממרכיב לא חיוני למרכיב חיוני ותפישתו כתכונה מולדת ונרכשת. מנקודת מבט ביוניאנית, היא רואה באמונה מבנה נפשי הקודם לקטסטרופה וכזו המאפשרת לו את היציאה ממנה, ובהמשך לוויניקוט היא מייחסת לאנליטיקאי תפקיד פעיל בהנעת אמונתו של המטופל,

וייסורי ההיעדר האמהי בנפש. היא מאפשרת למטופלותיה לגלות ולדעת את עצמן בדרכו של סמינגטון (5), הרואה את מהות הטיפול האנליטי כשוכן במפגש עם מטפל המצליח להפגיש את המטופל עם עצמו בפני עצמו. ספרה ממחיש את עבודתה המסורה והיצירתית בלב תהום הנשייה של נפש חסרה שמחפשת את דרכה לחיות.

התרשמתי עמוקות כשקראתי אודות המסע הטיפולי המשותף שלה עם מטופלותיה והתרגשתי ממסירות ליבה ומיכולתה לשהות במעמקי היגון והכאב שנוצרו בשממת ההיעדר, וכן מיכולתה להפיח חיים באזורים אלה, ומהאומץ להביא את קולה האישי והאותנטי בכתיבתה ובעבודתה.

ספרות:

1. אייגן מ., קשרים חבולים. ירושלים, כרמל, 2003.
2. לבקוביץ ר., שני בתים לחלום. ילדות ואמהות בקיבוץ – שלושה דורות. ירושלים, כרמל, 2007.
3. Ogden T.H., The transitional Oedipal relationship in female development. Int. J. Psycho-Anal., 68: 485-498, 1987.
4. טלר נ., החתיכה החסרה מסע משותף בעקבות ההיעדר. פסיכולוגיה עברית, 2017.
5. Symington N., The essence of psycho-analysis as opposed to what is secondary. Psychoanal. Dial., 22: 395-409, 2012.

ולאמונתו של המטופל תפקיד חשוב בפיתוח תחושת אמן באנליטיקאי.

שפירא-ברמן מציעה לחשוב על האמונה כעל תכונה מולדת, ועל אמן כעל הישג התפתחותי שיווצר מתוך חוויות ממשיות עם האם. לטענתה, אמונה מסייעת לאדם להתמודד עם המציאות ומניחה את התשתית ליכולת הפרט לבסס תחושת אמן באחרים. כדי להחיות מושגים אלה היא משתמשת בקטעים מאנליזה של נועה, שחווה אותה "אף אחד" בשבילה ו"לא חייבת לה כלום", כביטוי לצלקת ההיעדר האמהי, לחוסר האמן באחרים ולתחושת בדידות עמוקה. בניגוד לכך, נועה הפגינה אמונה ביכולותיה. הדגשתה בשני היבטים מרכזיים: אמן האדם באחרים ואמונתו בכוחותיו עצמו. היא קושרת בין אמן ואמונה לבין נוכחות והיעדרות אמהית, תוך הדגשת חשיבותה של האותנטיות בכלל, ובטיפול באנשים שחוו ההיעדרות אמהית טראומתית, בפרט.

לעת סיום

מילותיה של רחל ראובני "עשי קירבה בליבי אמא, שלא אצטרך אחר כך חיים שלמים לחפש אותה בלב של אחרים" מהדהדות מקרוב את כאב ההיעדר האמהי, ששפירא-ברמן 'מגלה מחדש' מתיאוריות פסיכואנליטיות מגוונות ומעבודתה הקלינית. קולה התיאורי הייחודי מרחיב את היכולת לחשוב ולדעת את כאבי